

I. A KONSTANTINÁPOLY-EGYEZMÉNY

1915. március 4.—április 10.
(1915. február 19.—március 28.)²

1. Az orosz külügyminiszter Emlékeztetője³ a petrográdi angol és francia nagykövetekhez 1915. március 4. (február 19.)

A közelmúlt eseményeinek hatására Ófelsége Miklós cár véglegesen rendezni kívánja Konstantinápoly és a tengerszorosok ügyét — a hagyományos orosz igényeknek megfelelően.

Minden olyan rendezés, amely nem helyezi orosz fennhatóság alá Konstantinápoly városát, a Boszporusz, a Márvány-tenger és a Dardanellák nyugati partját, valamint Dél-Trákiát az Enez-Midye vonalig,⁴ nem megfelelő és elfogadhatatlan az orosz birodalom számára.

Hasonlóképpen, a stratégiai kényszert is figyelembe véve, az orosz birodalomhoz kell csatolni az ázsiai partvidék egy részét, amelyet a Boszporusz, a Sakarya folyó⁵ és az Izmiti-öböl⁶ egy később meghatározandó pontja határol, valamint a Márvány-tenger szigeteit, és az Imbrosz- és Tenedosz-szigetcsoportokat.⁷

² Oroszországban ekkor még nem a Gergely-naptárt használták; az orosz naptár szerinti datálás zárójelben található.

³ Az eredeti szövegben szereplő „Aide Memoire” diplomáciai kifejezés magyar megfelelője.

⁴ Megközelítőleg DNY—ÉK irányú képzeletbeli vonal a mai Törökország európai részén; végpontjai: a görög határnál fekvő Enez és a fekete-tengerparti Midye.

⁵ A kis-ázsiai folyó a Boszporusztól keletre mintegy 150 km-re torkollik a Fekete-tengerbe.

⁶ A Márvány-tenger legkeletebbi kiszögellése.

⁷ Az Imbrosz (törökül: Gökçeada)-szigetek és a Tenedosz (törökül: Bozcaada)-szigetek a Dardanellák égei-tengeri kijáratának előterében fekszenek. Tenedoszt a britek a Dardanellák elfoglalására indított hadműveletek során, 1915-ben megszállták, hogy biztosítsák pozícióikat a keleti Mediterráneumban arra az eshetőségre, ha az oroszok a szorosok feletti ellenőrzést megkaparintanák.

Franciaország és Nagy-Britannia speciális érdekei a fenti térségben a legmesszebbmenőkig tiszteletben lesznek tartva.

A császári birodalmi kormány reméli, hogy a fenti megfontolásokkal, nyilatkozattal a két szövetséges kormány egyetért. A császári birodalmi kormány hasonló megértést fog tanúsítani nevezett Szövetséges Kormányok tervei megvalósítását illetően, melyek a török birodalom más területeit vagy egyéb térségeket érintenek.

2. Angol emlékeztető az orosz kormánynak 1915. március 12. (február 27.)

A háború folytatásának és sikeres befejezésének kérdését, valamint Nagy-Britannia és Franciaország igényeinek megvalósítását figyelembe véve a török birodalom és más területekre vonatkozóan — ahogy az orosz Emlékeztető is utal rá — Őfelsége kormánya az orosz kormány Emlékeztetőjében foglaltakkal egyetért Konstantinápolyra és a tengerszorosokra vonatkozóan. Ezen Emlékeztető szövegét Ő Brit felsége nagykövetéhez Őexcellenciája, Szazonov úr juttatta el folyó hó március 4-én (február 19).

3. Brit memorandum az orosz kormánynak 1915. március 12. (február 27.)

Őfelsége nagykövetét utasították, hogy az alábbi észrevételeket tegye azon Emlékeztetővel kapcsolatban, amelyet ezen nagykövetségnek volt szerencséje átnyújtani a császári kormánynak 1915 március 12-én (február 27).

A császári kormány 1915 március 4-i (február 19) Emlékeztetőjében közölt igénye jelentős mértékben túllépi azon kívánságokat, melyeket — néhány héttel korábban — Szazonov úr valószínűsített. Mielőtt Őfelsége kormányának ideje lett volna végiggondolni, hogy a békekötéskor milyen igényeket fog támasztani másutt, Oroszország máris határozott ígéretet vár, hogy igényeit — melyeket az egész háború legértékesebb zsákmányára formált — teljesítsük. Következésképpen Sir Edward Grey⁸ reméli, hogy Szazonov úr megérti: Őfelsége kormányának nem áll módjában barátságá-

⁸ Edward Grey (1862—1933): Nagy-Britannia külügyminisztere 1905-től 1916-ig.

nak nagyobb bizonyítékát nyújtani, mint ami a fenti Emlékeztető tartalmában jut kifejezésre. Ez a dokumentum gyökeres fordulatot jelent Őfelsége kormányának hagyományos politikájában, és szöges ellentétben áll azon nézetekkel és érzelmekkel, amelyek valamikor általánosan elfogadottak voltak Angliában és hatásuk a mai napig érezhető. Sir Edward Grey ezért bízik abban, hogy a császári kormány elismeri, a Szazonov úrnak közelmúltban nyújtott általános biztosítékok a legsajátosabban és legteljesebben meg lettek tartva. Ezen Emlékeztetőt átadván Őfelsége kormánya hiszi és reméli, hogy a javasolt megállapodás teljesítése egy tartós barátságot pecsétel meg Oroszország és Nagy-Britannia között.

A brit Emlékeztetőből következik, hogy Őfelsége kormányának kíváncsi — bármennyire fontosak lennének is a brit érdekek szempontjából a világ más részein — nem fognak egyetlen olyan feltételt sem tartalmazni, amely sérthetné az orosz uralmat azon területek felett, melyeket az 1915. március 4-i (febr. 19) orosz Emlékeztető megjelöl.

Tekintettel arra, hogy Konstantinápoly mindig is Dél-Kelet-Európa és Kis-Ázsia kereskedelmi lerakata marad, Őfelsége kormánya kéri Oroszországot, hogy — miután birtokba vette a várost — nyisson egy szabad kikötőt⁹ a nem orosz területek közötti tranzitáruforgalom számára. Őfelsége kormánya kéri továbbá, hogy a szorosokon áthaladó kereskedelmi hajóknak biztosítsanak szabad áruforgalmat, ahogyan azt Szazonov úr már korábban megígérte.

Eltelkintve attól a mértéktől, amennyire az Őfelsége Kormánya által jelenleg a Dardanelláknál folytatott haditengerészeti és katonai hadműveletek hozzájárulhatnak a Szövetségesek közös ügyéhez, most már világos, hogy ezek a hadműveletek — bármilyen sikeresek legyenek is — nem szolgálhatnak Őfelsége Kormányának előnyére a végző békefeltételeknél.

⁹ A szövegből egyértelműen kitűnik, hogy miután Oroszország annektálja Konstantinápolyt, ott szabad kikötőt fog létesíteni — előnyös lehetőséget teremtve ezzel a tranzitkereskedelem számára —, ahol a horgonyt vető hajók rakományai mentesülnek a vámkezelés alól. A későbbi angol–amerikai tárgyalások során, 1917. áprilisában Konstantinápoly leendő státuszának értelmezésében zavart keltett a port franc (szabad kikötő) és a ville libre (szabad város) terminusok véletlen, netán szándékos összekeverése. Könnyen belátható, hogy egy leendő, nemzetközi ellenőrzés alatt álló Konstantinápoly jogállása ellentétben lett volna az 1915. márciusi ígéretekkel.

Oroszország — a háború sikere esetén — egymaga fogja a hadműveletek gyümölcsét learatni. Őfelsége kormányának véleménye szerint ezért Oroszországnak most nem kellene akadályokat gördítenie azon hatalmak elé, melyek méltányos feltételek mellett hajlandók együttműködni a Szövetségekkel. Az egyetlen hatalom, mely valószínűleg részt venne a szorosokban vívott hadműveletekben: Görögország. Carden admirális kérte a Tengernagyi Hivatalt, hogy küldjenek több torpedórombolót, de nekik sincs felesleges. Egy görög flotilla támogatása — ha sikerülne ezt biztosítani — felbecsülhetetlen értékű segítséget jelentene Őfelsége Kormányának.

Nagy-Britanniának a Dardanellákban indított hadműveletek kezdetekor az volt az egyik fő célja, hogy rávegye a semleges balkáni államokat a Szövetségekhez való csatlakozásra. Őfelsége Kormányának reméli, hogy Oroszország fáradságot nem kímélve eloszlatja Bulgária és Románia azon aggályait, hogy a szorosok és Konstantinápoly orosz birtoklása e két államot kedvezőtlen helyzetbe hozná. Őfelsége Kormányának bízik abban, hogy Oroszország mindent megtesz ami módjában áll, hogy e két állam együttműködését számukra kedvezőnek tüntesse fel.

Sir E. Grey rámutat, hogy feltétlenül figyelembe kell majd venni Franciaország és Nagy-Britannia jövőbeni érdekeinek egész kérdését Törökország jelenlegi ázsiai területein. Őfelsége Kormányának — a török birodalommal kapcsolatos kívánságainak megfogalmazásakor — konzultálnia kell a francia és az orosz kormánnyal is. Mihelyt azonban ismeretessé válik, hogy a háború végeztével Oroszországgé lesz Konstantinápoly, Sir E. Grey be kívánja jelenteni, hogy a tárgyalások során Őfelsége Kormányának mindvégig ragaszkodott ahhoz, hogy a muzulmán szent helyek és Arábia minden körülmények között független muzulmán uralom alatt maradjanak.

Sir E. Grey a brit kívánságok egyetlen részletét illetően sem tud még határozott javaslatokkal előállni, de az egyik sarkalatos pont az 1907. évi angol—orosz egyezmény Perzsiát érintő részének revíziója lesz: az eddig semleges zónát Anglia saját befolyási övezeteként kívánja elismertetni.

Ameddig a Szövetségesek nincsenek abban a helyzetben, hogy a balkáni államoknak, különösen Bulgáriának és Romániának megfelelő biztosítékot adjanak kilátásaikat és általános helyzetüket illetően azon területekre vonatkozólag, amelyek határosak velük, s melyek megszerzésére köztudottan törekszenek; és ameddig a Szövetségesek nem jutnak megegyezésre a békefeltételeket illető angol és francia kívánságok terén — Sir E. Grey kiemeli, hogy kívánatos lenne az orosz, francia és brit Kormányok közötti megállapodások titokban tartása.

4. A petrográdi francia nagykövet az orosz külügyminiszternek 1915. március 14. (március 1.)

Hálás lennék Excellenciádnak, ha közölné Ő Császári Felségével, hogy a Francia Köztársaság Kormánya — miután tanulmányozta a Törökország számára előírt békefeltételeket — anektálni kívánja Szíriát, az Alexandrettai-öböl¹⁰ térségét és Kilíkiát¹¹ egészen a Taurusz-hegyláncig.¹² Lekötelezne, ha minél rövidebb időn belül értesíthetném Kormányomat a császári kabinet beleegyezéséről.

5. Az orosz külügyminiszter a párizsi orosz nagykövetnek 1915. március 16. (március 3.)

Miután megérkeztem a főhadiszállásra, a francia nagykövet tájékoztatott Delcassé¹³ táviratának tartalmáról, amely Oroszország hozzájárulását kéri Szíria és Kilíki Franciaország általi anektálásához. Paléologue¹⁴ kifejti, hogy véleménye szerint a Francia Kormány, amikor Szíriáról beszél Palesztínát is érti ezalatt. Mindazonáltal, — mivel a táviratban nem esik szó Palesztínáról — kíváncsian lenne tisztázni, vajon a nagykövet nézete megegyezik-e a Francia Kormány álláspontjával. Ez a kérdés fontos számunkra, mivel ha a Császári Kormány kénytelen lesz nagyrészt teljesíteni a francia óhajt Szíria és Kilíki ügyében, elengedhetetlen e kérdés megvizsgálása, amennyiben az a szent helyeket is érinti.

¹⁰ Ma Iskenderuni-öböl; a Földközi-tenger ÉK-i sarkában Iskenderun kikötőjét és környékét a franciák 1918—1939 között megszállva tartották. Az antifasiszta szövetségesek e terület visszaadásával kívánták biztosítani Törökország semlegességét a II. világháborúban.

¹¹ Kis-Ázsia DK-i részén található. Nyugatról és északról a Torosz-hegység határolja.

¹² Ma Torosz-hegység; Kis-Ázsia déli részén húzódik.

¹³ Theophil Delcassé (1852—1923): 1914—15-ben francia külügyminiszter; korábban ezen a poszton tevékeny szerepet vállalt az entente cordiale kikovácsolásában.

¹⁴ Georges Maurice Paléologue (1859—1944): 1914 januárjában petrográdi nagykövetté nevezik ki; 1917 májusi, Párizsba való visszahívásáig a Köztársaság képviselőjeként igyekezett Oroszországot az antant oldalán maximális erőfeszítésre bírni.

**6. Az orosz külügyminiszter a párizsi orosz nagykövetnek
1915. március 18. (március 5.)**

1915. március 8-án (febr. 23.) a francia nagykövet kormánya nevében kifejtette előttem, hogy Franciaország kész a legnagyobb jóindulattal kezelni kérésünket Konstantinápolyra és a tengerszorosokra vonatkozóan — mint ahogy ezt Önnek a 937. számú táviratomban ismertettem —, és utasítottam Önt, hogy juttassa kifejezésre hálámat Delcassé úrnak. Az Önnel folytatott korábbi tárgyalások során Delcassé úr számos alkalommal biztosított bennünket Franciaország szimpátiájáról, s egyszerűen szükségesnek tartotta tisztázni — ellenvetéstől tartva — Anglia álláspontját, mielőtt ő maga hivatalos garanciákat adhatna a fentebb jelzett értelemben.

A mai napon a Brit Kormány írásban kifejezésre juttatta teljes egyetértését Konstantinápoly és a tengerszorosok Oroszország általi annektálásának kérdésében, az általunk rögzített határokon belül, mindössze azzal a kikötéssel, hogy megvédhesse gazdasági érdekeltségeit és mi is hasonló jóindulattal viszonyuljunk Anglia politikai törekvéseihez más területeken.

A magam részéről úgy vélekedem, hogy a Delcassétól kapott garancia — mivel teljes bizalmat ébreszt bennem — bőségesen elengedő, de a Császári Kormány azt kéri, hogy a Francia Kormány pontosabb nyilatkozatot adjon ki a Brit Kormányhoz hasonlóan, a tervek teljes megvalósítását érintő elképzelését illetően.

**7. Az orosz külügyminiszter a londoni orosz nagykövetnek
1915. március 20. (március 7.)**

Hivatkozván az itteni brit nagykövetség március 12-i Memorandumára kérem, fejezze ki a Császári Kormány mélységes háláját Greynek, amiért Nagy-Britannia teljesen és végleg jóváhagyta a Konstantinápolyra és a tengerszorosokra vonatkozó kérdés — Oroszország kívánságainak eleget tevő — megoldását. A Császári Kormány nagyra értékeli a Brit Kormány nézeteit és meg van győződve arról, hogy egymás érdekeinek őszinte elismerése örökre garantálni fogja az Oroszország és Nagy-Britannia közötti szilárd barátságot. Miután a Császári Kormány már határozott ígéreteket tett a kereskedelem tiszteletben tartására a szorosokon és Konstantinápolyban, nem látja akadályát, hogy jóváhagyását adja az alábbiakra:

1. Szabad átszállítás Konstantinápolyon keresztül minden, nem Oroszországból származó, illetve nem oda irányuló áru számára.

2. Kereskedelmi hajók szabad áthaladása a szorosokon.

A Császári Kormány — azzal, hogy elősegítse a Dardanellák elfoglalását, amelyet a Szövetségesek vállaltak magukra — arra fog törekedni, hogy elfogadható feltételek mellett beavatkozásra bírja azon államokat, melyek segítségét Nagy-Britannia és Franciaország hasznosnak ítélik.

A Császári Kormány teljes mértékben osztja a Brit Kormány nézetét arról, hogy a muzulmán szent helyek egy független muzulmán kormány irányítása alá kerüljenek. Azonnal tisztázni szükséges, hogy ezek a helyek Törökország fennhatósága alatt maradnak-e, miközben a szultán megtartaná a kalifa címét, avagy felmerült új független államok életre hívása a célból, hogy a Császári Kormány az eset teljes ismeretében alakíthassa ki álláspontját. A maga részéről a Császári Kormánynak az a kívánsága, hogy a kalifátust el kellene választani Törökországtól. A zárandókat szabadságát mindenképpen teljes mértékben biztosítani kell.

A Császári Kormány megerősíti beleegyezését abba, hogy Anglia a semleges perzsa zónát saját befolyási övezetébe vonja. Ugyanakkor a Császári Kormány méltányosnak tartja azt kikötni, hogy az Isfahan és Yazd¹⁵ városokkal határos területek — velük szétválaszthatatlan egységet képezve — kerüljenek orosz fennhatóság alá, tekintettel az ottani orosz érdekekre. A semleges zóna egy részét, amely most éket formál az orosz és afgán határ között, és Zulfiqarnál érinti az orosz határt, szintén az orosz befolyási szféra részévé kell tenni.

A vasútépítés a semleges zónában a Császári Kormány számára kulcsfontosságú kérdés, amely még további békés megvitátásra szorul.

A Császári Kormány reméli, hogy a jövőben elismerik teljes cselekvési szabadságát az említett módon körülhatárolt befolyási övezetben; és különösképpen, hogy lehetőség nyílik pénzügy- és gazdaságpolitikai fejlesztésre is.

Végül a Császári Kormány szükségesnek tartja egyidejűleg megoldani az Oroszországgal határos Észak-Afganisztán problémáját is, összhangban azon kívánalmakkal, amelyeket a téma kapcsán [a Császári Kormány] a múlt évi tárgyalások során kifejtett.

¹⁵ E két közép-perzsi város az 1907-es angol—orosz megállapodás értelmében került az orosz és a semleges zóna határára.

**8. A petrográdi francia nagykövet szóbeli jegyzéke¹⁶
az orosz külügyminiszternek
1915. április 10. (március 28.)**

A [Francia] Köztársaság Kormánya egyetért az Izvolszkij¹⁷ úr által Delcassé úrnak márius 6-án elküldött Emlékeztetőjében foglaltakkal, Konsztantinápolyra és a tengerszorosokra vonatkozóan — a következő feltételek mellett: A háborút a végső győzelemig folytatjuk, Franciaország és Nagy-Britannia realizálják elképzeléseiket Keleten vagy bárhol máshol — ahogyan ezt az orosz Emlékeztető kifejti.

¹⁶ Az eredeti szövegben szereplő „Note Verbale” diplomáciai kifejezés magyar nyelvű megfelelője.

¹⁷ Alekszandr Petrovics Izvolszkij (1856–1919): 1910-től párizsi orosz nagykövet; korábban, 1906-tól külügyminiszter. Közreműködésével jött létre 1907-ben a Perzsiát „felosztó” angol–orosz egyezmény. 1908-ban beleegyezését adta Bosznia–Hercegovina annektálásához, cserében a szorosok státuszának revíziójáért — amihez a nyugati hatalmak nem járultak hozzá.